

УДК 159.9

О.М. Васильченко

*доктор психологічних наук, доцент,
Університет «КРОК»*

К.О. Даренська

*здобувач вищої освіти за ступенем «магістр»,
Університет «КРОК»*

Л.І. Паращенко

*доктор наук з державного управління, доцент,
Університет «КРОК»*

Особенности психологической программы з формування психофізіологічної готовності дитини до школи

У статті обґрунтовано актуальність даної програми як діагностичного та корекційного вирішення психологічних проблем у контексті адаптації дітей до навчання у школі. Надані сучасні практичні вправи для тренінгу та рекомендації батькам і вчителям щодо вирішення даної проблематики.

Ключові слова: адаптація, психофізичний розвиток, психологічний супровід, діагностика, корекція.

О.Н. Васильченко

*доктор психологических наук, доцент,
Университет «КРОК»*

К.А. Даренская

*соискатель высшего образования степени «магистр»,
Университет «КРОК»*

Л.И. Паращенко

*доктор наук по государственному управлению, доцент,
Университет «КРОК»*

Особенности психологической программы формирования психофизиологической готовности детей к школе

В статье обоснована актуальность данной программы как диагностического и коррекционного решения психологических проблем в контексте адаптации детей к обучению в школе. Предоставлены современные практические упражнения для тренинга и рекомендации родителям и учителям по решению данной проблематики.

Ключевые слова: адаптация, психофизическое развитие, психологическое сопровождение, диагностика, коррекция.

O. Vasilchenko

*Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
KROK University*

K. Darenska

*Master of Psychology,
KROK University*

L. Paraschenko

*Doctor of Sciences from state administration, Associate Professor,
KROK University*

Peculiarities of the psychological program for the formation of psychophysiological readiness of a child for school

This article provides the topicality of the given program as a diagnostic and correctional solution of psychological problems in the context of children adaptation to studying at school. It gives contemporary practical training exercises and recommendations for parents and teachers for the solution of the given problem.

Key words: *adaptation, psychophysiological development, psychological accompaniment, diagnostics, correction.*

Постановка проблеми

Психологічна готовність дитини до навчання у школі – предмет постійної уваги психологів. Від успішного розв'язання цієї проблеми залежить адаптація дитини до шкільного життя, оволодіння нею навчальною діяльністю та формування всебічно розвиненої особистості.

Сьогодні діти мають вступати у «Нову українську школу» (далі – НУШ). Ключовим моментом у НУШ є переорієнтація від знань до компетентностей і навичок. Це означає не надавати дітям безліч різноманітної інформації, а навчити, де цю інформацію можна відшукати та як правильно користуватися нею у повсякденному житті [5].

Проведення тестувань, вступних випробувань, співбесід, інших заходів, що мають на меті встановлення відповідності рівня підготовки дитини до школи, в Україні не допускається. Згідно з концепцією Нової української школи більше не буде класів початкової школи з поглибленим вивченням окремих предметів. Діти не повинні спеціально готуватися до школи, а

мають отримувати знання вже в школі на уроках. І головне: більше не буде стресових ситуацій та суб'єктивних випробувань для шестирічних дітей під час вступу до першого класу, не буде перевірок на швидкість читання, розуміння прочитаного; розв'язання задач на логічне мислення; перевірки знань з іноземної мови тощо. Натомість потрібно створити умови, аби протягом 12 років учневі було цікаво, а не страшно [5].

Сутність представленої програми – психологічний супровід дорослого поруч із дитиною, який сприяє пошуку прихованих ресурсів розвитку дитини, опорі на власні можливості дитини, розкриття потенціалу дитини, розвиток компетентності як базової характеристики особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концептуальні положення праць учених-фізіологів, психологів, педагогів, таких як І. Булах, Н. Гуткіна, В. Клименко стосовно психофізичного розвитку дошкільнят, доробки вчених Л. Виготського,

Л. Божович, О. Запорожця, О. Леонтєва, які зробили значний внесок у розробку психологічної концепції готовності дітей до школи.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Сьогодні всі наявні у психологічній практиці діагностичні комплекси можна поділити на три групи: до першої віднесені програми, які мають чіткі концептуально оформлені діагностичні методи; до другої групи віднесено низку посібників, що містять простий набір найрізноманітніших тестів і методик; до третьої групи віднесено діагностичні програми, орієнтовані не тільки на нефахівців у сфері психодіагностики, а зокрема, на батьків, фактично передаючи їм у руки професійний психологічний інструментарій [4, с. 234].

Аналіз наукової літератури показав, що хоч представлено чисельні адаптаційні методики, відчувається брак практичних програм, спрямованих на формування психофізіологічної готовності дитини до школи. Можемо констатувати відсутність сучасних авторських програм з цієї проблеми у науковому просторі.

Формулювання цілей статті

Цілі статті – надати сучасну програму з практичними вправами з означеної проблематики, яка сприяє формуванню психофізіологічної готовності дитини до школи.

Виклад основного матеріалу

Перший клас школи вважається адаптаційним періодом дитини. Під час будь-якого адаптаційного процесу для дитини важливим є ресурс, підтримка і авторитет «ведення», адже дитина дуже чутлива та уважна до того, хто стає для неї опорою.

Контроль за адаптацією першокласників проходить завдяки відвідуванню уроків та занять, спостереженню за дітьми під час прогулянок, спілкуванню, психодіагностичним обстеженням.

Якщо позиція школяра з приходом до школи не формується або формується не достатньо і залишається нестійкою, то через різні обставини дитина легко втра-

чає інтерес до навчання і школи загалом, а формуванням її особистості керує інше середовище, часто не завжди сприятливе.

Забезпечення психологічного супроводу майбутнього першокласника є важливою складовою як педагогічного процесу в початковій школі, так і реалізації цілей і завдань, передбачених державним стандартом дошкільної та початкової освіти.

Під психологічним супроводом педагогічного процесу ми будемо розуміти комплекс заходів, які спрямовано на забезпечення такого перебігу педагогічного процесу, коли цілі й завдання збігаються з потребами і потенційними можливостями учасників, а умови відповідають їх індивідуальним та психофізіологічним особливостям. Результатом психологічного супроводу педагогічного процесу є створення клімату захищеності й комфорту, толерантні взаємини між усіма учасниками педагогічного процесу, зростання особистісної сили «Я» кожного учасника, оптимальна адаптація до умов педагогічного процесу, актуалізація і реалізація потенційних можливостей та творче ставлення до власної життєдіяльності.

Основні характеристики психічно здорової особистості: прийняття себе, своїх позитивних якостей і недоліків; пізнання власної цінності й унікальності, своїх здібностей і можливостей; прийняття інших людей, пізнання цінності та неповторності кожної людини; добре розвинена рефлексія, вміння розпізнавати свої емоційні стани, мотиви поведінки; стресостійкість, уміння знаходити власні ресурси в скрутному становищі.

Усе це потрібно враховувати під час організації освітнього процесу дітей шестирічного віку незалежно від того, де він здійснюється – у підготовчих групах дошкільних навчальних закладів чи в початковій школі.

Психологічний супровід адаптаційного періоду дошкільнят до навчання в школі включає у себе розробку сучасної програми розвитку психофізіологічної готовності дитини.

Апробація дослідження розвитку пси-

хофізіологічної готовності дошкільнят до навчання проходила на базі дошкільного навчального закладу №767 м. Києва.

На першому етапі було досліджено психофізіологічну готовність дошкільнят до навчання у першому класі школи. У дослідженні взяло участь 50 дітей (хлопчики 49 %, дівчатка 51 %) старших груп «Зірочка» та «Дзвоник».

Методики дослідження: орієнтовний тест шкільної зрілості А. Керна та Йірасека; тестові завдання для визначення провідної руки; тест Озерецького «Кулак – ребро – долоня»; тест «Лаконічне запам'ятовування 10 слів» (оцінювання короточасної слухової пам'яті) А. Лурія; методика вивчення навчального мотиву М. Гінзбурга.

У 18% дітей виявлено високий рівень шкільної зрілості, вищий за середній рівень виявлений у 32% дошкільнят, середній рівень готовності до школи виявлено у 12% дітей, нижчий за середній рівень виявлений у 10% дошкільнят та низький – 28% дітей (табл. 1).

Результати дослідження діагностики домінуючих мотивів навчання за методи-

кою М. Р. Гінзбурга представлено у таблиці 2.

Як видно з табл. 2, діти серед мотивів на перше місце обирали ігровий мотив, на другому місці у досліджуваних знаходився навчальний мотив, на третьому – соціальний, на останньому місці знаходився позиційний мотив.

Для більшості дошкільнят характерним є те, що ігровий мотив неадекватно перенесений у нову навчальну сферу, крім того частина дітей має сформований навчально-пізнавальний мотив, що сходиться до пізнавальної потреби. На останньому місці знаходиться позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове положення у взаєминах із навколишніми. Відповідно до рівня прояву навчальної мотивації, ми виявили у 20 % дошкільнят дуже високий рівень, що вказує на перевагу навчальних мотивів, іноді – наявність соціальних мотивів; високий рівень – у 28 % дітей, що вказує на перевагу соціальних мотивів, присутність навчального та позиційного мотивів; нормальний рівень – 16 % дітей, що вказує на перевагу у дітей позиційних мотивів,

Таблиця 1

Рівні шкільної зрілості у дошкільнят

Загальний рівень готовності до навчання у школі	Відсоткова кількість
Високий	18,0
Вищий за середній	32,0
Середній	12,0
Нижчий за середній	10,0
Низький	28,0

Таблиця 2

Ранжування навчальних мотивів дошкільнят

Мотиви	Місце мотиву	Відсоткова кількість
Зовнішній	5	26,00
Навчальний	2	40,00
Ігровий	1	50,00
Позиційний	6	22,00
Соціальний	3	32,00
Спрямованість на оцінку	4	28,00

Таблиця 3

Рівні прояву короткочасної пам'яті у дошкільнят

Рівні прояву	Відсоткова кількість
Високий	34,00
Вищий за середній	10,00
Середній	40,00
Низький	16,00

присутність також соціального й оцінного мотивів; занижений рівень – у 14 % дітей, перевага оцінних мотивів, присутність позиційного та ігрового (зовнішнього) мотивів; дуже низький рівень – 22 % дітей, перевага ігрових або зовнішніх мотивів, присутність оцінного мотиву.

Результати оцінювання короткочасної слухової пам'яті у дошкільнят за тестом «Лаконічне запам'ятовування 10 слів» А. Лурія представлено у таблиці 3.

Серед опитаних – 34 % мають високий рівень розвитку короткочасної пам'яті, 10 % дітей – вищий за середній рівень, 40 % дошкільнят мають середній рівень та 16 % дітей мають низький рівень розвитку короткочасної пам'яті.

Фізіологічну готовність до школи було визначено за допомогою переліку таких показників: дослідження провідної руки та аналіз рухових систем (премоторних відділів) дітей дошкільного віку. Виявлено 22 % ліворуких та 78 % праворуких дітей. Дошкільнята з провідною лівою рукою відрізняються за комплексом психофізіо-

логічних і деяких морфо-функціональних показників, що зумовлює необхідність урахування існуючих особливостей у процесі їхнього майбутнього навчання у школі.

Виявлено, що у більшості дошкільнят відтворення рухів знаходилося на високому та середньому рівнях, що вказує на те, що зорова пам'ять та розвиток рухових систем у дітей сформовані на достатньому рівні.

Задля виявлення значущих взаємозв'язків між фізіологічними та психологічними показниками готовності до школи у дошкільнят нами був застосований кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту лінійної кореляції Пірсона. Результати статистичних розрахунків представлені нами в табл. 4.

Статистичний аналіз виявив тісний взаємозв'язок між фізіологічними та психологічними показниками дослідження дитини, що і є передумовою готовності до шкільного навчання, тобто ця система показників психічного та фізіологічного розвитку мають забезпечити успішність майбутнього навчання у школі.

Нами виявлено такі значущі взаємозв'язки між фізіологічними та психологічними показниками готовності до школи: виявлено прямий зв'язок між провідною рукою дошкільнят і зоровою пам'яттю на рівні 0,05 (,299*); існує зв'язок між відтворенням рухів дошкільнят та перевагою ігрового мотиву діяльності на рівні 0,01 (,492**); крім того, виявлено прямий зв'язок між показником відтворення рухів

Таблиця 4

Значущі взаємозв'язки між фізіологічними та психологічними показниками готовності до школи у дошкільнят

Показники	Ігровий мотив	Позиційний мотив	Соціальний мотив	Зорова пам'ять
Провідна рука	–		–	,299*
Відтворення рухів	,492**	–	,344**	,358**

Примітки:

** статистично достовірне розходження параметру ($p < 0,01$)

* статистично достовірне розходження параметру ($p < 0,05$)

і соціальним мотивом діяльності на рівні 0,01 (,344**); тісний зворотній зв'язок між показником відтворення рухів та рівнем розвитку зорової пам'яті на рівні 0,01 (,358**).

Аналіз психофізіологічних особливостей готовності вказує на те, що загалом у групі дошкільнята готові до відвідування школи. Проте, індивідуальний аналіз дозволив виділити групу дітей, які не готові відвідувати школу. Для таких дітей необхідно впроваджувати у практику психокорекційні тренінгові заняття для підвищення рівня психофізіологічної готовності до школи. Дошкільнята з низьким та нижчим за середній рівнем шкільної зрілості потребують цілеспрямованої роботи психолога й педагога. Такі діти були залучені до корекційної роботи за створеною нами програмою підвищення рівня готовності до школи.

Методологічні основи програми лежать у річищі гуманістичної теорії розвитку особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, Л. А. Венгер, Л. І. Божович, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Л. С. Виготський та ін.).

Програма сформована на основі досліджень І. Большакової [1], С. А. Гарячої [2], А. Заяць [3].

Метою програми було сприяння розвитку психофізіологічної готовності дитини до навчання в школі.

Завдання, реалізовані за допомогою програми:

1. Встановлення психоемоційного контакту та співпраця з дітьми.
2. Формування внутрішньої активності дітей.
3. Розвиток пам'яті дітей.
4. Загальний психічний розвиток дітей шести-семирічного віку.
5. Розвиток психофізіологічної готовності дітей до навчання в школі.
6. Закріплення отриманих у ході тренінгового навчання навичок.

Строки здійснення програми: ця програма розрахована на 7 ігрових занять, спрямованих на розвиток психофізіологічної готовності дітей шести-семирічного віку до навчання в школі.

Організація занять: зустрічі відбуваються 1 раз на тиждень, загальна кількість – 7 занять. Кількість дітей у групі – до 8 дошкільнят. Тривалість заняття – 30-40 хв.

Необхідні матеріали: ігрові вправи, спрямовані на розвиток психічного процесу пам'яті, методичне оснащення у вигляді наочного матеріалу. Кабінет психолога, спортивний зал або групова кімната, дитячі меблі, музичний супровід.

Очікуваний результат: підвищення рівня розвитку психофізіологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. Загальний психічний розвиток дітей.

Критерії ефективності програми. Для перевірки ефективності зазвичай використовується повторна діагностика за тими самими методиками. За результатами обстежень проводять порівняльний аналіз.

Обсяг програми:

Розвивальне заняття 1. Встановити контакт між психологом і групою дошкільнят, сприяти налагодженню позитивних стосунків між дітьми; виявити рівень загальної обізнаності майбутніх першокласників; формувати позитивну навчальну мотивацію, соціальну зрілість.

Розвивальне заняття 2. Закріпити контакт між психологом і групою дошкільнят, сприяти налагодженню позитивних стосунків між дітьми, формування позитивної навчальної мотивації.

Розвивальне заняття 3. Закріпити контакт між психологом і групою дошкільнят, сприяти розвитку уваги.

Розвивальне заняття 4. Сприяти розвитку пам'яті.

Розвивальне заняття 5. Сприяти розвитку комунікативних навичок.

Розвивальне заняття 6. Сприяти розвитку мислення дошкільнят.

Розвивальне заняття 7. Сприяти розвитку уяви дошкільнят.

На підставі проведеної програми отримано позитивний результат, який було виявлено за критеріями: зростаючий інтерес до виконання корекційно-розвивальних завдань для дитини; збільшення зацікавленості в спеціальних вправах на розви-

ток навчальних схильностей; підвищення рівня активності учасників занять, виявляється в бажанні співпраці; підвищення рівня зацікавленості в проведенні спільних справ дорослого і дитини.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Забезпечення психологічного супроводу майбутнього першокласника є важливою складовою як педагогічного процесу у початковій школі, так і реалізації цілей та завдань, передбачених державним стандартом дошкільної та початкової освіти. Основною метою психологічного супроводу є формування у першокласників характеристик психологічно здорової особистості, його сутність полягає у створенні оптимально-позитивної, комфортної і безпечної взаємодії між учасниками педагогічного процесу на основі: особистісно-орієнтованого підходу до розвитку пізнавального інтересу дітей; необхідної та достатньої вмотивованості учнів до навчальної діяльності; системи оцінювання, спрямованої на зосередженні, виявленні й підкресленні всього кращого, що є у кожної дитини у порівнянні з його власними

попередніми досягненнями (у динаміці розвитку); психологічно-грамотної підтримки і допомоги у разі невдач та ситуацій відсутності успіху; системи стимулювання й заохочення до процесу навчальної діяльності, спрямованої як на групу дітей, так і на кожну окрему дитину з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Результати діагностичного обстеження готовності дошкільнят до навчання в школі показують, що програма роботи з дітьми дає позитивні результати, отже, програма корекційно-розвивальних занять з дошкільнятами, не готовими до шкільного навчання, є ефективною.

Дана програма сформулила в майбутніх учнях: певні знання, уміння, навички, які відповідають віковим та індивідуальним можливостям дитини; розвиток пізнавальних інтересів і мотивації до навчання (бажання вчитися); готовність до зміни соціальної позиції; психофізіологічний розвиток дитини, що забезпечує можливість навчання у школі; риси характеру, які забезпечать успішну життєдіяльність учня початкової школи; розвиток емоційної грамотності дитини, вміння самовиражатися у різних сферах життєдіяльності тощо.

Література

1. Большакова І. Проблеми готовності дитини до школи / І. Большакова // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 9-11.
2. Гаряча С. А. Нові орієнтири початкової школи: Навчально-методичний посібник / С. А. Гаряча, Л. Н. Добровольська. – Вид. Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, 2012. – С. 140.
3. Заяць А. Програма профілактики дезадаптації дітей початкових класів: робота психолога щодо вміння дитини увійти в шкільний колектив, спілкуватися з іншими, знайти свою позицію / А. Заяць // Директор школи. – 2004. – С. 30-31.
4. Психологічні особливості готовності дітей шестирічного віку до навчання в школі. – Миколаїв, 2001. – С. 234.
5. <https://promum.com.ua/pro-ekt/vazhливо-ne-zabivati-dityam-golovu-informatsiyeyu-anavchiti-de-tsyu-informatsiyu-mozhna-vidshukati-zastupnitsya-klichka-ganna-starostenko/>